הנושאים השקופים של מערכת הבחירות

נישואים וגירושין אזרחיים? הדרת נשים? קצבאות לישיבות? תוכנית ליבה? את מי זה מענין?
מעקב חדו"ש מגלה שמערכת הבחירות לכנסת ה-20 התעלמה כמעט לחלוטין מנושאי דת ומדינה.
הנושא שזכה בכל זאת למירב העניין היה ייצוג נשים חרדיות בכנסת

מאת שחר אילן, סמנכ"ל מחקר והסברה של עמותת חדו"ש לחופש דת ושוויון
תחקיר: יעל שילדהאוז, רכזת ארגונית

תקציר – דת ומדינה? נדבר על זה אחרי הבחירות

נושאי הדת והמדינה כמעט נעלמו ממערכת הבחירות לכנסת ה-20. למעשה שני נושאי המחלוקת היחידים בין חרדים לחילונים שזכו לתשומת לב ציבורית מסויימת היו חוק הגיוס ונישואין של בני אותו מין. גם הם לא זכו ממש לדיון ציבורי אלא רק להתבטאויות אקראיות ולתגובות להן. עיסוק חדשותי מסוים היה בנושא הגיור, אבל בעיקר בתוך המגזרים הדתי והחרדי.

כך מעלה מעקב חדו"ש שבדק אזכורים של נושאי דת ומדינה ברשת מאז פיזור הכנסת ועד ה-11.3. פריחה מפתיעה וחיובית נרשמה לעומת זאת בדיון הציבורי על ייצוג מגזרים חרדיים מקופחים – נשים חרדיות וחרדים עובדים. לסיקור מסויים, אבל בעיקר באתרים הדתיים והחרדים, זכו גם רבנים עובדי מדינה שפעלו למען מפלגות חרדיות שונות בניגוד לחוק.

בין הנושאים שכמעט לא התקיים בהם דיון ציבורי: נישואין וגירושין אזרחיים (להבדיל מנישואין של בני אותו מין), הדרת נשים, פתיחת חנויות בתל אביב בשבת, קצבאות לישיבות ואכיפת תוכנית הליבה בחינוך החרדי. כמה דוגמאות: בעקבות עתירת ארגוני הפלורליזם, כולל חדו"ש, הופסק בינואר תשלום קצבת הבטחת ההכנסה המפלה לאברכים. למרות זאת, לא נפתח דיון בין המפלגות בשאלות כמו קצבאות לאברכים או תעסוקת גברים חרדים. יו"ר כולנו משה כחלון שיבץ במקום ריאלי ברשימה שלו את סגנית ראש עיירת ירושלים רחל עזריה מגיבורות המאבק בהדרת הנשים, האישה שבזכותה יש תמונות של נשים על אוטובוסים בבירה. אפילו הפוליטיקאים החרדים לא ממש הגיבו. כל הידיעות שנמצאו בנושא תוכנית הליבה (שלושה אזכורים) עסקו בהתבטאויות של יו"ר יש עתיד יאיר לפיד.

רדידות הדיון בנושאי דת ומדינה בלטה במיוחד, לאור ההערכה שהמפלגות החרדיות יהיו חברות בכל קואליציה אפשרית. לשותפות של מפלגות חרדיות בקואליציה יש שורת משמעויות מובנות מאליהן: הגדלת ההקצבות לישיבות ולמוסדות חינוך שאינם מלמדים תוכנית ליבה, הגדלת קצבאות הילדים, שינוי חוק הגיוס, ביטול הרפורמה בגיור ועוד. למרות זאת לא התקיים כמעט דיון בנושא.

סביר להניח שלעיסוק המועט בנושאי דת ומדינה חברו מספר סיבות:

- למפלגות החרדיות לא היה עניין לעסוק בהם מחשש שיחזקו את יש עתיד.
- אם בדרך כלל לש"ס יש עניין במאבק בנושאי דת עם יש עתיד או ישראל ביתנו, הפעם היא העדיפה סדר יום חברתי והלכה על קמפיין השקופים.
- מפלגות השמאל נחשבות המוליכות הטבעיות של נושאי דת ומדינה. אבל הן יודעות שלא יוכלו להקים ממשלה בלי המפלגות החרדיות ונזהרות שלא להרגיז אותן.

- הניסיון של ממשלת שרון-שינוי מלמד שאחרי ממשלה בלי המפלגות החרדיות מגיעה תקופה של ירידה בעיסוק בנושאי דת ומדינה, מעין עייפות מהעיסוק בנושאים אלה. העייפות הזאת חולפת לאחר שהמפלגות החרדיות חוזרות לקואליציה ופעילותן מעורר ביקורת מחודשת.
- בשנים האחרונות עמדו המרכז סדר היום הלאומי נושאי השוויון בנטל והעדרות הגברים החרדים משוק העבודה. העברת חוק הגיוס וכן שורה של קיצוצים בהקצבות לישיבות יצרו מצג שווא כאילו בעיות אלו נפתרו.
- יש שיאמרו שלא מדובר בעייפות אלא ביאוש של הציבור שמגלה שאפילו ממשלה חילונית לא מצליחה ליצור מהפכה אזרחית אמיתית.

השימוש שעשינו בתקשורת למדידת העיסוק הציבורי איננו מטיל כמובן את האחריות להעלמות הנושאים האלה על התקשורת. מי שקובע את סדר היום הציבורי בדרך כלל וביחוד בתקופות בחירות הם הפוליטיקאים ויועצי התקשורת שלהם. הידיעות בתקשורת רק משקפות את סדר היום הזה. כך למשל לא התקשורת אחראית לכך שנושא השוויון בנטל ירד מסדר היום, אלא המפלגות שעסקו בו בהרחבה בבחירות 2013 והתעלמו ממנו במידה רבה במערכת הבחירות הנוכחית. בתקשורת פורסמו שוב ושוב ידיעות בלעדיות בנושא השוויון בנטל וסוקרו ההפגנות האלימות נגד מעצר העריקים החרדים. המערכת הפוליטית בחרה שלא להפוך את הנושאים האלה לחלק מסדר היום שלה.

עוד עובדה שכדאי לשים אליה לב: דו"ח מדד הדת והמדינה 2014, שפרסמה חדו"ש בשיתוף עם Ynet, גילה שלמרות המלחמה בקיץ, המתח בין חרדים לחילונים עדין נתפס כאחד משני המתחים החמורים ביותר בחברה היהודית. 68% מהציבור היהודי אמרו שזה המתח הקשה ביותר או השני, אחוז אחד יותר מהמתח בין שמאל וימין (67%). כלומר מדובר בנושאים שגם היום יש לציבור עניין בהם ויכולים להשתלם אלקטוראלית. המפלגות במודע בוחרות להתעלם מהם.

מעקב חדו"ש

מעקב חדו"ש, אותו ביצעה הרכזת הארגונית של העמותה יעל שילדהאוז, התבסס על איסוף ידיעות ומאמרים בנושאי דת ומדינה שכללו קשר ישיר לבחירות. הוא הקיף את התקשורת הכללית, הדתית והחרדית. כיוון שלרוב אמצעי התקשורת הכתובה והמשודרת יש אתרים, הגיע המעקב גם אל הסיפורים שפורסמו בטלביזיה או בעיתונות הכתובה. יודגש, עשינו כמיטב יכולתנו להגיע לכל סיפור שפורסם בנושאי דת ומדינה באתרי חדשות ברשת אבל סביר שהיו מקרים שלא הגענו אליהם. מעבר לכך, במקרים של אירועים שסוקרו במקומות רבים, הכנסנו רק חלק מהם. התוצאה: אין לנו ספק בכך שהמעקב שלנו מיטיב לתאר מגמות. אבל אין לנו יומרה למספרים מדוייקים של מספר האזכורים ברשת.

אחד המאפיינים של מיעוט העיסוק בנושאי דת ומדינה היה שרוב החומר שנאסף היה ידיעות חדשותיות, ביחוד ציטוטים של התבטאויות. היו הרבה פחות מאמרי דעה ופרשנויות שמעידים על דיון ציבורי. נושאי דת ומדינה כמעט לא הוזכרו גם בעימות בערוץ 2. ציון לשבח מקבל אתר Mako שפרסם שאלון של עמדות המפלגות בנושאי דת ומדינה. הליכוד לא טרח לענות לשאלון של האתר. התכוונו לפרסם את הדו"ח בשבוע האחרון של מערכת הבחירות. הקדמנו את פרסומו בשבוע לאור הדלות המדהימה של הדיון בנושא הדת והמדינה. בימים האחרונים החלו מאמרים בנושא זה וחשבנו שנכון לגבות אותם בנתונים. אולי הפוליטיקאים יתעוררו.

שוויון בנטל: אפילו חסימות כבישים לא עזרו

בחירות 2013 נערכו על רקע משבר השוויון בנטל וזה היה אחד הנושאים המרכזיים במערכת הבחירות. רק שנתיים חלפו. על רקע זה מדהים כמה מעט עוסקים המתמודדים בבחירות הנוכחיות בחוק הגיוס. הדיון הציבורי, ככל שהוא קיים, עוסק בשאלה האם יבוטלו הסנקציות הפליליות (הליכוד תומך, המחנה הציוני רומז) ואם זה יקרה איזה מפלגות יסרבו לשבת בקואליציה (יש עתיד וישראל ביתנו). אין כמעט שום עיסוק בשאלה מהו הפתרון הרצוי שצריך לבוא במקום הסנקציות הפליליות. ועם זאת, חוק הגיוס ללא ספק הנושא שזכה לסיקור הרב ביותר (או נכון יותר: הכי פחות מועט). אספנו יותר מ-60 אזכורים בנושא חוק הגיוס והשיוויון בנטל באתרי הרשת.

עיסוק מוגבר בנושא היה באמצע פברואר, לאחר שראש הממשלה בנימין נתניהו הכריז שבכוונתו לבטל את הסנקציות הפליליות. לנכונות לבטל את הסנקציות הפליליות שותפה גם המחנה הציוני אם כי בניסוחים הרבה פחות ברורים. אבל כמעט אף אחד לא מציין מה הוא מציע במקום. כלומר גם הדיון הציבורי המוגבל מתייחס רק למה שיבוטל ולא לאלטנטיבה.

יש עתיד טוענת שהחוק הוא הצלחה גדולה. שר הביטחון משה יעלון אמר במספר ראיונות שהחוק גרם לנזק ולירידה גדולה בגיוס. אבל מדובר בפרסומים אקראיים ולא התפתח דיון תקשורתי משמעותי בשאלה מי צודק (עובדתית, כמובן, יעלון צודק).

הדבר בולט עוד יותר לאור הניסיון שעשה הפלג הליטאי הירושלמי להפוך את עניין חוק הגיוס לחלק מסדר היום של הבחירות. זאת באמצעות שבועיים של הפגנות אלימות שכללו חסימות כבישים. מתברר שכאשר המערכת הפוליטית מעוניינת להרדים נושא אפילו הפגנות אלימות לא יעירו אותו.

יאיר שרקי פרסם בשתי ידיעות נפרדות בחדשות ערוץ 2, שגיוס החרדים לצבא דורך במקום ושהצטרפות החרדים לשירות האזרחי בקריסה. לא התפתח דיון. יואב קיש מראשי אוהל הפראיירים והמאבק לשוויון בנטל נבחר למקום ריאלי ברשימת הליכוד. אפילו בתקשורת החרדית זה לא זכה כמעט לתשומת לב.

ומה עם סתם נישואין אזרחיים?

בתקופת הפריימריס בבית היהודי התפתח דיון קצר בשאלת ההכרה בנישואין לבני אותו מין. המועמדים שבו ועסקו בנושאים האלה אחר כך באירועים של הקהילה הגאה. נישואין של בני אותו מין הם בסופו של דבר היבט של נישואין וגירושין אזרחיים. אבל הרוב המכריע של 18 האזכורים שמצאנו לנושא הזכות לנישואין היו בהקשר של בני זוג מאותו מין – לא בנושא של המאבק הכללי לנישואין וגירושין אזרחיים.

נראה שלעיסוק בנישואין של בני אותו מין מספר סיבות:

- נושא הנישואין לבני אותו מין נתפס כהרבה יותר מענין מבחינה תקשורתית מנישואין וגירושין אזרחיים וגם יותר פרובוקטיבי.
- הקהילה הלהט"בית נתפסת במפלגות החילוניות כקהל בוחרים משמעותי ומאורגן שמודע לאינטרסים שלו.
- אמירות בוטות נגד זוגות בני אותו מין נחשבות לפופולריות בבית היהודי

למה דעך העיסוק בנישואין וגירושין אזרחיים? אפשר לשער:

- נושא הנישואין האזרחיים נחשב לאינטרס מובהק של עולי ברית המועצות לשעבר. בבחירות האלו רווחה לראשונה מזה כעשרים שנה התפיסה שהעולים כבר אינם מצביעים הצבעה מגזרית.
- החשש של מפלגות השמאל להרגיז את המפלגות החרדיות שאותן הן מקוות לגייס לממשלת שמאל.
- ליש עתיד לא היה עניין להבליט את העובדה שלא הצליחה לקדם שום שינוי בנושא.

מיהו יהודי? למי זה חשוב

שאלת "מיהו יהודי" גרמה במהלך השנים למשברים קואליציוניים ואיימה לפלג בין ישראל לתפוצות ולהפיל ממשלות. במערכת הבחירות הזאת היא עלתה פעמיים, אבל שתיהן נותרו בשולי השיח הציבורי. שתי הפרשיות ביחד ועוד מספר התבטאויות זכו ל-27 אזכורים, כאמור כמעט כולם סיקור יבש.

פעם אחת היתה בינואר כשהרבנות הראשית הצליחה לדחות את ישום החלטת הגיור של הממשלה עד אחרי הבחירות. בכך בעצם היא קברה את הרפורמה שיזם ח"כ אלעזר שטרן (התנועה) של הקמת בתי דין מקלים לגיור. הארוע זכה לסיקור חדשותי יבש כמעט ללא פרשנויות ותגובות. זה מפתיע במיוחד לאור הסיקור המשמעותי, לו זכה המאבק סביב חוק הגיור (שבסוף הפך להחלטת ממשלה).

הפעם השניה שנושא הגיור זכה לאזכורים היתה כשמפלגת הבית היהודי יצאה בהתקפה על המנהיג הרוחני של יחד הרב מאיר מאזוז בטענה שהוא יותר פשרן בנושא בגיור מרבני הבית היהודי. זאת, במטרה לשכנע בוחרים חרד"ליים להצביע לבית היהודי ולא ליחד. הויכוח הזה התנהל ברובו באתרים הדתיים והחרדיים. דיון משמעותי יותר היה מביא למסקנה שמי שבאמת הקל בגיור, ואחריו הולכים הרבנים הספרדים, הוא הרב עובדיה יוסף.

תחבורה ציבורית בשבת - בסוף פירון תומך

עיסוק מסויים (24 אזכורים) היה בנושא הנהגת תחבורה ציבורית בשבת. 8 מתוכם עסקו בניסיון לברר מה עמדתם של יש עתיד ושר החינוך לשעבר מטעמה הרב שי פירון. תחילה פורסם שפירון מתנגד לתחבורה ציבורית בשבת. אחר כך שיו"ר המפלגה יאיר לפיד תומך ויש מחלוקת. אחר כך שגם פירון תומך. גם התמיכה של מנהיג כולנו משה כחלון בתחבורה ציבורית בשבת משכה קצת תשומת לב, ביחוד לאור העמדות הפשרניות שלו בשאר נושאי הדת והמדינה. דיון ציבורי בודאי לא היה.

לפני מספר שבועות יצאה קבוצת פעילי חופש דת ביוזמה חדשה בשם שבוס, קואופרטיב שיפעיל לחבריו תחבורה ציבורית בשבת. היוזמה הזאת תאפשר אולי לעקוף משפטית את שר התחבורה ולהפעיל קווי שבת. היא זכתה לסיקור יפה בכלי התקשורת, אבל לא פתחה דיון ציבורי בין המפלגות, לא על השאלה האם יש להפעיל תחבורה ציבורית בשבת ולא על השאלה החוקית, האם קואופרטיב אכן יכול לעשות זאת עבור חבריו. אם היוזמה המרתקת הזו לא הפכה לנושא מרכזי במערכת הבחירות הנוכחית, נראה שהמפלגות מכל עברי המערכת הפוליטית, חוץ מיש עתיד, היו נחושות לא לעסוק בדת ומדינה.

אז הם התערבו בפוליטיקה, סו וואט...

אספנו קרוב ל-30 אזכורים על מעורבות לא חוקית לכאורה של רבנים עובדי מדינה במערכת הבחירות. מדובר בעיקר ברב הראשי יצחק יוסף (תומך בש"ס), רב העיר צפת שמואל אליהו (תומך ביחד) והרב של ירושלים שלמה

עמאר (ניסה לתווך בין יחד לש"ס. בש"ס טוענים שזה היה כדי להציל את יחד). קשה לומר שאפילו הפרת החוק הנמשכת הזאת עוררה עניין ציבורי רחב. כמעט כל האזכורים היו באתרים דתיים או חרדים.

לתשומת הלב הרבה ביותר זכתה התמיכה של הרב הראשי יוסף בש"ס. זאת, בין היתר באמצעות נאומים שרומזים בבירור שש"ס היא ממשיכת דרכו של אביו המנוח הרב עובדיה יוסף. המקרה החמור ביותר של מעורבות פוליטית של רבנים היה המאמר החתום שפרסם הרב אליהו באתרים דתיים לאומיים, בו קרא ליחד ולעוצמה יהודית להתאחד. לא התפתח דיון ציבורי בשאלה מהן הסנקציות שיש לנקוט נגד הרבנים או מדוע היועץ המשפטי אינו פועל נגדם. לא התפתח אפילו דיון בשאלה האם האיסורים המוטלים על הרבנים מוצדקים.

ההישג של הנשים החרדיות

שני נושאים שזכו לאזכורים לא מעטים עסקו בדרישות של סקטורים מקופחים בחברה החרדית לייצוג פוליטי. דומה שיותר מכל נושא אחר בתחומי הדת והמדינה, יותר אפילו מחוק הגיוס, זכתה לדיון ציבורי דרישת פעילות חרדיות לייצוג פוליטי. אמנם הוא צבר אצלנו רק כ-40 אזכורים, לעומת יותר מ-60, להם זכה חוק הגיוס. אבל רבים מהם היו של דיון ציבורי ממשי, כלומר מאמרים, פרשנויות וכתבות גדולות. לנושא הוקדשה אף כתבה של תוכנית התחקירים "עובדה".

את הדרישה לייצוג פוליטי לנשים חרדיות הובילו מפעילות דף הפייסבוק "לא נבחרות ולא בוחרות" (בקיצור: ל˙אניל˙אבו). כתקווה הגדולה לייצוג של נשים חרדיות בכנסת נחשבה מייסדת המכללה החרדית עדינה בר שלום. אבל היא אכזבה והתפשרה על הקמת מועצת נשים בש"ס. אחר כך הוקמה גם מפלגת הנשים החרדיות "ובזכותן", בראשות רות קוליאן. נראה שאחת הסיבות לסיקור המשמעותי היתה שהנושא כל כך חדשני ומרתק, עד שהתקשורת הובילה אותו, למרות חוסר העניין של הפוליטיקאים.

לדיון הציבורי תרמו גם האיומים של איש משמרות הצניעות מרדכי בלוי על נשים חרדיות שיעזו לרוץ לכנסת. בעקבות תלונה של חדו"ש נפתחה חקירת משטרה נגד בלוי. עכשיו כבר ברור שלא תהיה אישה חרדית בכנסת הבאה. אין אף מועמדת חרדית במקום ריאלי. אם תהיה כזו בכנסת שאחריה, סביר שהיא תבחר במפלגה לא חרדית. לכן ההישג העיקרי של הפעילות החרדיות היה הסרת הטאבו הציבורי מעל הדיון בנושא. בציבור שחלק מהעיתונים שלו עדיין מוחקים נשים מתמונות, לגיטימי עכשיו לגמרי לדון בזכותן של נשים לייצוג. במערכת בחירות שנושאי דת כל כך נדחקו ממנה, ההישג של נשות לאנילאבו נראה מרשים עוד יותר.

החרדים העובדים – נעלמו לאחר הגשת הרשימות

לתשומת לב ציבורית (20 אזכורים) זכתה גם הדרישה של העובדים החרדים לייצוג. הפילוג בפוליטיקה החרדית אפשר לנציגים של החרדים העובדים להפגש עם נציגים של כל המפלגות ולדרוש לקדם נושאים שחשובים להם. ברקע עמדה האכזבה הגדולה מדגל התורה שחיזרה אחריהם בבחירות הקדומות ואחר כך לא קידמה נושאים שלהם.

כמו הנשים גם החרדים העובדים לא זכו לייצוג באף רשימה (בין היתר בטענה שכל ח"כ הוא חרדי עובד). אבל ש"ס מינתה את השר לשעבר יצחק כהן כאחראי לטיפול בהם. ח"כ משה גפני מיהדות התורה לעומת זאת התעקש לטעון ש"אין דבר כזה חרדים עובדים". אחת הסיבות לכך שהחרדים העובדים זכו להרבה פחות אזכורים מהנשים החרדיות היא שהדיון בעניינם פסק לאחר הרכבת הרשימות.